

Ilmar Kopso: „Ligi paarikümne aastaga on Eesti hariduselu pigem lähenenud sõjaelsele Eesti vabariigile, kui kaugenenud sellest.”

Uus võib olla unustatud vana

Eesti hariduskorralduse aktidega aastatest 1918–1940 saab nüüd tutvuda ka internetis (<http://www.hm.ee/Haridusseadused-1918-1940/>). Need töötas läbi ja pani HTM-i tellimusel internetti kooliajaloolane Ilmar Kopso.

„Kui haridusministeeriumi sõjaeelsed õigusaktid olid seni tavalisele huvilisele küllaltki raskesti kättesaadavad, eriti ringkirjad, siis nüüd saab neid mõne hiireklõpsu järel lugeda, kopeerida või välja printida,” märgib Ilmar Kopso ilmse rahuloluga.

Andmebaas tugineb kolmele sõjaeelsele haridusseaduste raamatule: „Seadused ja määrused hariduse alal”, Tallinn, 1928; „Hariduseala korraldus”, Tallinn, 1932; „Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus”, Tallinn, 1938. Jõudmaks Eesti haridusseadusandluse sünnini – Eestimaa koolivalitsuse ajutise korralduse vastuvõtmiseni augusti algul 1917 – pidi tuginema ka Maanõukogu protokollidele (Tallinn 1935). Palju andmeid on pärit ajakirja Kasvatus 1919.–1920. aasta ametlikust lisast. 1938.–1940. aasta kohta (kuni augusti alguseni 1940) olid abiks väljaanded Haridusministeeriumi Teataja ja Riigi Teataja.

Ilmar Kopso usub, et tema koostatud andmebaas pakub avastamisrõõmu üliõpilastele, õpetajatele, koolijuhtidele, aga ka hariduspoliitikutele ja -ametnikele, sest juriidilised subjektid olid enne

Teist maailmsõda ju needsamad mis praegugi: riik, omavalitsus, eraühingud, lapsevanemad. Küsimus on ainult selles, kuidas need kõik üheskoos toimisid, mil viisil olid nende vahel ülesanded ja-gatud ja mis on praeguses hariduspoliitikas korraldatud niisamuti või erinevalt. Võib-olla on meil sõjaelsest hariduskorraldusest midagi õppidagi, ütleb Kopso. Kui Soome instituudi üle-eelmise juhataja Juhani Salokandle isa, koolinõunik Akseli Salokannel käis 1928. aastal Tartus ja Võrus meie hariduskorraldusega tutvumas, oli ta üllatunud, kui hästi kõik toimus (Salokannel, Akseli. „Elettyä elämää”. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, 1968).

On lootust, et sedalaadi andmebaase tehakse edasi. Haridus- ja teadusministeerium on tundnud selle vastu huvi.

Mis uues andmebaasis silma hakkab

Ilmar Kopso: „Selle materjaliga töötades tekkis korduvalt kurb küsimus, miks on sõjaelsest hariduskorraldusest nii vähe, venivalt ja vaevaliselt üle võetud. Tõsi, kõike toonase Eesti riigi haridus-

seadustest pärast taasiseseisvumist üle võtta ei saanud. Polnud tahtmistki taastada presidentaalset riiki, kus näiteks gümnaasiumi direktori määras ametisse president. Ei olnud paljusid institutsioone, mida 1930. aastate haridusseadustik eeldas. Ja polnud ka arusaamist. Näiteks 1980. aastate lõpul ei tahetud uskuda, et koolide ülalpidamine saab kohaliku omavalitsuse põhiülesandeks. „Nii tähtsa asjaga peab tegelema ikka riik,” ütlesid siis paljud.

Ligi paarikümne aastaga on aga Eesti hariduselu pigem lähenenud toonasele Eesti vabariigile, kui kaugenenud sellest (jätame 1930. aastate teise poole võimurõhkude eripära sellest võrdlusest välja). Siiski on aeg teha inventuur ja öelda selgelt välja, milliseid toonaseid põhimõtteid ning neile kohaseid suhtekombinatsioone me järjepidevalt tunnustame ja milliseid mitte ning miks. Seda kõike on otstarbekas teha kas või tulevast haldusreformi silmas pidades. Ükskord tuleb see reform niikuinii. Jõuab kätte aeg, mil peame teadma, milline on valdade potentsiaal koolide ülalpidajana, millises haldusüksuses tekib juba kooli-

võrk ning kes ja kuidas kohapealset koolivõrku haldab. Oma läbiproovitud lahendustega annab sõjaeelne Eesti riik korralikku, hästi analüüsivat mõtteainet.”

Õppijale vabatahtlik, koolile kohustuslik

„Unustatud vana uurides märkad seal mõndagi tuttavlikku. Võtame näiteks usuõpetuse küsimuse. Teatavasti võttis avalike algkoolide seaduse 1920. aastal vastu asutav kogu, kus vasakpoolsetel oli teatav ülekaal, ja nii sätestatigi, et algkoolis ei ole usuõpetust. Tegelikult kinnitas juba ajutise valitsuse määrus 2. detsembrist 1918, s.o mõni nädal pärast Eesti vabariigi toimima hakkamist: „Usuõpetus koolides tunnistatakse vabatahtlikuks õppeaineks.” Kummatigi ei olnud see ülddiktsepteeritav lahendus ja diskussioonid jätkusid. Lõpuks korraldati selles referendum, kus jäid peale usuõpetuse pooldajad. Seadusesõna ütles seepeale: usuõpetus on õpilasele ja õpetajale vabatahtlik, kuid koolile kohustuslik. See tähendab, et õpilast ei tohtinud sundida usuõpetuse tundi ega õpetajat seda ainet vastu tahtmist õpetama. Ent kui ühe algkooli kümme lapsevanemat tahtsid, et koolis oleks usuõpetus, oli kool kohustatud seda õpetama. Tagajärg oli see, et peaaegu kõikides koolides oli usuõpetus õppekavas.

Praegu on usuõpetuse seaduslik alus formuleeritud samas sõnastuses, ent ometi vaieldakse, kas usuõpetus peab olema kohustuslik või mitte. Minevik õpetab: küsimus on selles, kas arvestatav osa lapsevanemaist (või täisealiseks saanud õpilastest) seda soovib või mitte.”

Õppima peab emakeeles

„Tähelepanu väärib ka tollane suhtumine emakeelsesesse õppesse. Selle kohta on rohkesti materjali ajakirja Kasvatus 1919. aasta numbrite ametlikus lisas, kus ilmusid haridusministeeriumi määrused, ringkirjad, teadaanded jms. Aastakümneid loitnud unistus eestikeelsest koolist nii maal kui ka linnas väärtustas emakeeles õppimist märksa kõrgemalt kui praegu. Siis oli iga laps kohustatud õppima oma emakeeles. See tähendas aga, et ei tulnud kõne allagi, et eestlastest vanemate laps oleks läinud näiteks hea saksa keele oskuse omandamiseks saksa kooli. Sinna pääsemiseks pidi tõestama, et lapse soon-

tes voolab saksa verd ja tema kodune keel on saksa keel. Eesti riik ei olnud veel kuud aegagi toiminud ning haridusministeeriumis oli alles alla kümne töötaja, aga juba toonitati emakeeles õppimise olulisust, tähtsustati vähemusrahvustele emakeelsete koolide rajamist ning rõhutati, et kõigis neis koolides peab eesti keele õpe olema kohustuslik.

Suhtumisel vähemusrahvuste koolidesse oli ka poliitiline tagapõhi. Iseseisvusmanifesti kutsutava dokumendi täielik nimetus oli „Manifest kõigile Eestimaa rahvastele”. Muu hulgas lubas see manifest Eestimaa piirides elavatele vähemusrahvustele kultuurilist autonoomiat. Esmajoones tähendas see haridusautonoomiat. Vähemusrahvuste kultuuriomavalitsuse seaduse vastuvõtmine 1925. aastal oli sündmus ka rahvusvahelises ulatuses: see jäi ainsaks selelaadiliseks terviklikuks minoriteetide õigusi tagavaks dokumendiks (ehkki kultuuriautonoomia mõiste oli ka Leedu vabariigi konstitutsioonis). Tollal olime vähemusrahvuste asjus euroopalikumad kui Euroopa ise. See oli ka kultuurpedagoogiline lähenemine: oma keele ja kultuurikeskkonnas areneb laps kõige paremini.”

Haridus- ja sotsiaalministeerium on koos

„Kooliajalugu uurivatel inimestel on kasulik teada, et enne sõda oli haridusminister pikka aega ka sotsiaalminister. Eesti taasiseseisvumise algul oli meil haridus- ja kultuuriministeerium, kuid 1927. aastast 1935. aastani olid ühendatud hoopis haridus- ja sotsiaalministeerium. Kultuuriküsimused käisid haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna alla. Kui 1930. aastate teisel poolel loodi vabahariduse osakond, tajuti, et haridusministeeriumi tegevusväli läheb juba liiga laiaks, ning sotsiaal- ja haridusministeerium eraldati.”

Pedagoogiline autonoomia

„Tänapäeval võib tekitada imestust, et ministrile ja tema abile anti eraldi seadusega haridusnõuniku õigused ja kohustused. Minister võis minna klassituppa ja vaadata, mis seal toimub. Valitses pedagoogilise autonoomia põhimõte – nagu igaüks ei tohi suvaliselt sekkuda teadusse ja kunsti, nii ei tohtinud igaüks minna ka õpetaja tundi vaatamata. Eesti esimeses põhiseaduses aastast 1920

on öeldud, et teadus, kunst ja nende õpetamine on Eesti vabariigis vaba. Teadlane, kunstnik ja õpetaja olid pandud seal kõrvuti.

Pedagoogiline autonoomia sai väidetavalt alguse Prantsuse revolutsioonist. Siis jõuti seisukohale, et kool tuleb riigiparaadist lahutada ja viia teaduse akadeemia alluvusse. Välja sellest midagi ei tulnud, samas oli Eesti enne sõda üks väheseid maid, kus pedagoogiline autonoomia toimus.”

Minister täidab haridusnõukogu otsuseid

„Augustis 1918, enne Eesti vabariigi asutamist, anti välja korraldus, millega loodi Eestimaa koolivalitsus, mis hiljem hakkas toimima haridusministeeriumina. Korralduses oli märgitud, et koolivalitsuse juhataja (hilisem minister) ei tee otsuseid ise, vaid on kollektiivse organi, haridusnõukogu otsuste täitja. See oli de-tsentraliseerimise ideoloogia. Päris sada protsenti polnud võimalik seda põhimõtet rakendada, aga rõhuasetus oli selge.

On küsitud, kui suur oli ministri roll hariduselus. See võis olla väga erinev. Mõni minister ei pruukinud pea üldse haridusega tegelda. Ferdinand Eisen mäletas, et Tallinna kolledžis, mis oli Gustav Adolfi gümnaasiumi õhtukool, olevat üks õpilane läinud direktor Mihkel Välbe juurde ja vabandanud: „Härra direktor, ma ei saa mõnda aega koolis käia.” Direktor küsinud osavõttlikult, kas rahamure pärast. Õpilane vastanud häbelikult, et temast saab järgmine haridusminister. See olevat olnud Leopold Juhanson, töölisliikumise tuntud tegelane. On üsna loomulik, et sellise taustaga haridusminister keskendus peamiselt sotsiaalpoolele.

Mõnes mõttes on hea, kui haridus-, sotsiaal- ja kultuuriministeerium on koos, aga mitte alati.

Olgu lisatud, et haridusministri kõrval oli enne sõda oluline roll ka ministri abil, kelleks oli pikka aega Friedrich Volrad Mikkelsaar. Eesti vabariigi algusaastatel vahetusid haridusministrid väga kiiresti ja nii oli just Mikkelsaar ministeeriumis järjepidevuse hoidja. Hilisem haridusministeeriumi kõrge ametnik Märt Raud kirjutas oma mälestuste üheks pealkirjaks „Mikkelsaare ajastu”. Mikkelsaar suri nagu Peeter Põldki 1930. aastal ja see oli Eesti haridusele suur kaotus.”

Kooli rahakassa on hoolekogu käes

„Unustatud vana on meil ka tugev kooli hoolekogu. See oli enne sõda ainus organ, kes võis tegelda kooli rahasjadega. Hoolekogul oli laekur, kooli teistel organitel seda ametimeest ei olnud. Kui õpilane palju puudus, määras hoolekogu talle trahvi. Saadud rahaga toetas hoolekogu vaeste perede lapsi. Organi nimetus oli hoolekogu ja seega pidi ta kandma õpilaste eest hoolt.

1930. aastatel olid koolides ka õppenõukogud ja nende roll oli praegusest selgemalt määratletud. Küsimus on selles, kas kogu võim koolis peab olema direktori käes või peaks ta kellegagi oma võimu jagama. Praegu ei jaga. Aga kui võimu jagada, siis mil määral ja mis küsimustes? Millega peaks tegelema ainult hoolekogu, mis küsimustega hoolekogu ja õppenõukogu koos, mida peaks otsustama direktor ainuisikuliselt? Vastused nendele küsimustele olenevad ühiskonna ülesehituse tüübist, samuti meie kultuuritüübist. Missugustes ühiskondades on kõikvõimsad ülemused?”

Täienduskool tuleb appi

„Avalike algkoolide seaduse järgi oli lastel, kes ei läinud edasi õppima keskkooli või kutsekooli, võimalik jätkata õpinguid täienduskoolis. See oli kaheaastane eluks ettevalmistamise kool. Ta ei andnud täit kutse- ega keskhariidust, aga midagi ikkagi andis. Riik algul eriti ei reglementeerinudki, mida seal õpetama peab. Iga kooli õppekava kinnitati eraldi. Märt Raud kirjutab oma mälestustes, et Harjumaal olevat olnud ajakirjandusliku kallakuga täienduskool. Ta oli ministeeriumi koolide inspektor, käis mööda maad ringi ja teadis, mis koolides toimub. Sisuliselt oli tegemist üleminekuga 8-klassilisele põhikoolile. Tegelikult see süsteem hästi tööle ei hakanud ja hiljem profileeriti täienduskoolid ümber kutsekoolideks. Siiski tasub mõelda, kas tänapäevalgi ei vaja osa põhikoolilõpetajaid mingit liiki täienduskooli. Põhjamaades need on.”

Põhikooli nimetatakse keskkooliks

„Kooliajalugu uurides peab meeles pidama ka seda, et keskkool pole olnud Eestis alati see, mis praegu. Avalike keskkoolide seaduse järgi (1922) olid keskkool ja gümnaasium sünonüümid. Tollal otsustas kool ise, kas nimetas end gümnaasiumiks või keskkooliks. Kuid pärast 1934. aasta koolireformi muutus

keskkool algkooli ja gümnaasiumi vahetamiseks (7.–9. klass). Suurbritannias tähendab *central school* senini põhikooli. Kui staažikamad pedagoogid ütlesid 1990. aastatel, et sellel või teisel keskkoolil on veel vara ennast gümnaasiumiks ümber nimetada, lähtusid nad teadmised, et keskkool oli enne sõda 7.–9., gümnaasium aga 10.–12. klass. Keskhariidusega inimeste protsenti arvatades on soovitatav eelnevalt uurida, kas mõni keskkooli nimetust kandev asutus ei olnud tegelikult põhikool.

Segadust tuli veelgi juurde, kui osa lapsi hakkas astuma keskkooli mitte pärast kuugendat, vaid juba pärast neljandat kooliaastat. Siis oli nii, et Jüri õppis maal viiendat aastat algkoolis ja oli algkoolilaps, Jaak õppis linnas samuti viiendat aastat, aga oli juba keskkoolilaps (keskkooli esimeses klassis). See tekitas ka hariduslikku ebavõrdsust. Jüri ei õppinud maa-alkkoolis üldse võõrkeelt, aga Jaak linnakeskkoolis hakkas juba oma viiendal kooliaastal (keskkooli esimeses klassis) võõrkeelt õppima. 7. klassis said nad kokku ja siis oli maa-poiss kehvemais seisus. Seda süsteemi kritiseeriti päris tublisti.

„Mittetäielik keskkool” oli Nõukogudeaegne eufemism – ei tahetud öelda, et tegemist on 7-klassilise algkooliga. Mina olen õppinud Tallinna 27. mittetäielikus keskkoolis.”

Õpetajatel on kõigest põhihariidus

„Kooliloost huvitatud inimesi võib üllatada, et enne sõda mindi õpetajaks õppima kohe pärast algkooli ehk kuenda klassi lõpetamist. Tänapäeval tundub, et sealt ei saa midagi mõistlikku tulla. Aga Johannes Käis õigustas nii varast kutsevalikut põhjendusega, et noortel on selles vanuses veel piisavalt romantilist optimismi, mida õpetaja vajab. Õpetajate seminarides said noored viie õppeaastaga keskhariiduse (7.–9. klassi materjal) ja lisaks õpetajakutse. See süsteem kandis head vilja. Senini räägitakse suurepärasest seminarivaimust ja tolle aja õpetajate kutsekindlusest. Võib-olla tuli seminarivaim ka sellest, et õpiti klassiõpetajaks, universaaliks, kes teadis kõigest midagi.

August Kuks propageeris pedagoogi, kuhu oleks võetud vastu gümnaasiumihariidusega noori ja kus oleks antud kaks aastat puhtalt õpetajakoolitust, kuid see idee ei läinud ellu. Komp-

romissiks kujunes minister Jaaksoni ajal seminar, kuhu hakati vastu võtma 9-klassilise haridusega noori.”

Koolikohustus on kuus klassi

„Enne sõda taotleti järjekindlalt laste koolikohustuse pikendamist. 1920. aastal võeti vastu avalike algkoolide seadus, mis nägi ette 6-klassilise kohustusliku ja maksuta algkooli. See oli suur samm edasi, sest eelmise otsusega kehtestati kohustuslik 4-klassiline hariidus. 1920. aastatel käis tugev võitlus, kas kehtestada 6- või 7-klassiline kohustuslik hariidus. Hariidusministeeriumi selge suund oli üldisele 7-klassilisele algkoolile. 1919. aastal jõuti ajakirjas Kasvatus 7-klassilise algkooli õppekavadki välja anda. Tegelikult jääd siiski 6-klassilise kooli juurde. Tänapäeval on koolikohustus üheksa klassi. Lootus on sellel, et enamik noori lõpetab gümnaasiumi või kutsekeskkooli vabatahtlikult.”

Täienduskoolitust korraldavad õpetajad ise

„Vabariigi algusaastatel oli riik aktiivne õpetajate koolitaja, sest õpetajate puudus oli kohutavalt suur. Tehti pikki kursusi. Õpetajate täienduskoolitusega tegeles õpetajate liit. Sisuliselt oli see ansamblimäng. Õpetajate liit hoolitses sisulise poole eest, kui aga oli suurem koolitus, mis toimus näiteks Tallinnas, läi kaasa Tallinna haridusosakond ja ka ministeerium toetas.”

Kooliuuendus on kooli sisemine uuenemine

„Kooliuuenduses loodetakse tänapäeval haridusministeeriumile. Johannes Käisi formuleeringu järgi oli kooliuuendus aga kooli sisemine uuenemine, mida ministeerium lihtsalt toetas. Mõnes küsimuses oli ministeeriumil siiski juhtiv roll. Näiteks 1928. aasta õppekavad laskis ministeerium teha Johannes Käisil. Sellega näitas ta, et on kooliuuenduse toetaja – Käisi töökool rõhutas aktiivõppe tähtsust.

Ministeerium mõjutas kooliuuendust ka tunnijaotusplani kaudu. Näiteks kodulugu – kas see on omaette õppeaine, koos bioloogia ja geograafiaga või hoopis koos eesti keelega jms. Üldiselt seadus õppe sisu tollal ette ei andnud, küll aga reguleeris toimivate subjektide omavahelisi suhteid.

Tollal suutis üks inimene, Johannes Käis, õppekavad ära teha, sest enne

sõda oli kõige suurem osa õpetajatest ja õpilastest seotud algkooliga. Keskkooli ja gümnaasiume oli vaid 60–70 ja neis oli üle kümne kallaku. Näiteks Türi oli aianduskallakuga gümnaasium. Gümnaasiumidega ei hakanudki riik põhjalikumalt tegelema, riigikogus nende kohta seadusi vastu ei võetud. Gümnaasiumid tegid endale ise õppekavad, esitasid need ministeeriumile kinnitamiseks ja oligi kõik. Tänapäeval on keerulisem.

Kooliuuendusega seoses on paljud suured pedagoogid tagasihoidlikult öelnud, et nad pole teinud midagi muud kui lihtsalt Pestalozzi pisut täiendanud. See tähendab, et kooliuuendusega jõutakse ikka ja uuesti tagasi vana hea Pestalozzi juurde, keda on piltidel kujutatud mõnusa onuna, lapsed kukil ronimas. Tallinna õpetajate seminari pedagoogika ajaloo õppejõud Elmar Kuusik (lastekirjanik Elar Kuus) olevat öelnud, et pedagoogikas on nii, et läheb tramm ära, tuleb varsti teine, aga kui kauem ootad, tuleb seesama tramm tagasi. Vanad asjad tulevadki mingil moel uute-na tagasi. Näiteks keskkoolide tegemine eraldi koolideks on Eestis unustatud vana. Enne sõda ei olnud üheski koolis ühtede seinte vahel 1.–12. klass. Nad võisid olla ühes ja samas majas, aga moodustasid siis kolm eraldi kooli.

Pendel käib ühes servast teise. Kord vajub lapsekesksuse serva, siis hakatakse murelikult väärtustest rääkima. Johannes Käis rõhutas oma tegevuse algusaastatel indiviidi arengu tähtsust, 1930. aastatel hakkas aga rääkima, et mitte ainult individuaalne, vaid ka sotsiaalne areng on oluline. 1935. aastal läks ta õpetajate kongressil pulti ja küsis, keda me tahame kasvatada, ja vastas ise – inglise džentelmeni.”

Meil on kiire!

„Seadusi ja nende muudatusi tehti enne sõda Eesti hariduskorralduses päris tublisti. Märt Raua mälestustes küsib üks Soome koolinõunik, miks ajab Eestis üks seadusemuudatus teist taga. Soomel on põhiseadus pärit 19. sajandist ja käib küll. Eesti poolt olevat vastatud: „Meil on kiire!”

Rohkeid muudatusi ja parandusi pehmendas see, et need püüti teha võimalikult arusaadavaks ning kõike põhjendati ja selgitati. Seaduse tekst oli suures kirjas, selle all olid pisikeses kirjas selgitused, erandid jms. Sageli viidati riigikohtu

mingile otsusele, mis osutas ühtlasi mõnele haridusega seotud põhimõttele jne.”

Nõukogude perioodi algus

„Kui Eestis kehtestati Nõukogude võim, olid Hitleri Saksamaa ja Stalini Venemaa veel parimad sõbrad ning see paistis kohe välja: 22. juunil 1940, rahvavalitsuse esimesel tööpäeval, kinnitas president Päts pühade ja puhkepäevade muutmise seaduse. Võidupüha (Võnnu lahing) oli seal nimetatud vabanduspäevaks. Hitlerile poleks ilmselt meeldinud, et eestlased saavutasid Võnnu all sakslaste üle võidu.

Tähtpäevade loetelus ei olnud 1940. aastal enam ka hõimupäevi. Stalini ei oleks sallinud, et eestlased tunnevad vendlust soomlastega, kellelt ta oli saanud Talvesõjas lüüa. Ka Läti, Leedu ja Poola iseseisvuspäevi ei olnud enam tähtpäevade loetelus. Vaikselts kadus kõik, mis ei olnud Molotovi-Ribbentropi lepingu vaimuga kooskõlas.

Haridusdokumente muudeti tihti „udutades”. Nii anti 25. juunil 1940 välja ringkiri, mis tühistas mõningate varem välja antud ringkirjade kehtivuse, sealhulgas ka ringkirja ekskursionide korraldamise kohta. Miks pidi nii äreval ajal nagu 1940. aasta suvi ekskursionidega tegelema?! Tähelepanelikumalt uurides selgub, et silmas peeti ekskursionide sakslaste okupeeritud Prantsusmaale.

Ringkirjas mälestamisaktuste korraldamise asjus teatati, et 1930. aasta 15. novembri ringkiri on muudetud. Mis probleeme oli sel kiirel ajal mälestamisega? Silmas peeti 1924. a kommunistide organiseeritud ülestõus osalenute mälestamist. Enne oli see keelatud.

Ka õppejõudude tööstaaži arvestamise põhimõtteid muudeti ringkirjaga. Kehtetuks tunnistatud ringkiri oli lugenud õppejõudude teenistusajaks Eesti vabariigis alates 1. detsembrist 1918 töötatud aega. Teenistusaega väljaspool Eesti vabariiki võeti arvesse vaid juhul, kui see oli ette nähtud koolikonventsioonis või mõnes eriseaduses. Koolikonventsioon tähendas, et riikidel olid õppejõudude tööstaaži arvestamise kohta mingid kokkulepped. Juba 25. juunil 1940 muudeti seda põhimõtet nii, et Venemaalt Eestisse saabuvatel õppejõududel läheksid ka Venemaal töötatud aastad staažina arvesse.

Mis puutub ringkirjadesse, siis neil oli enne sõda haridusministeeriumi seis-

kohtade edastamisel koolidele kindel koht ja see süsteem toimis hästi. Tänapäeval tuleb otsida ministeeriumi seisukohti eri ajalehtedest, kus üks või teine ministeeriumi töötaja on midagi kommenteerinud.

Eesti astumiseni nõukogude rahvaste vennaliikku perre oli veel kolm nädalat aega, kui siseminister (trükitud oli „sisiminister”) Maksim Unt andis korralduse heisata Eesti vabariigi lipu kõrvale ka NSV Liidu lipp; kui seda käepärast ei ole, siis lihtsalt punalipp. Teiseks käsitas siseministeerium juba 1940. aasta suvel kodanikke, kes ei tulnud välismaalt Eestisse tagasi, kodumaa reeturitena, mis tähendas, et nad olid määratud mahalaskmisele. Täisealisi perekonnaliikmeid, kes soodustasid laste välismaale jäämist, ootas kümme aastat asumist. Sellelegi dokumendile on alla kirjutanud Eesti vabariigi siseminister presidendi ülesannetes Maksim Unt. Eesti vabariigi kõrge ametnik lähtus teadmisesest, et Eesti liitub või liidetakse varsti Nõukogude Liiduga, nagu oli Molotovi-Ribbentropi lepingus ette nähtud.”

Tartus käivitatakse pedagoogiline instituut

„Kooliajaloo uurijatele peaks pakkuma huvi fakt, et 1940. aasta 1. aprillil ilmus Haridusministeeriumi Teatajas minister Paul Kogermani määrus, mis oli aluseks pedagoogilise instituudi loomisele Tartu ülikooli juurde. Määruses sätestatakse, et instituut hakkab tööle samal päeval, 1. aprillil. Järelikult oli suurt eeltöö juba tehtud. Huvitav, et sellest on väga vähe räägitud, ainult Ferdinand Eisen on pedagoogilise instituudi rajamist Tartusse maininud. Määruses on kirjas ka instituudi ülesanded: õpetajate ettevalmistamine, nende edasiharimine, pedagoogiliste uuringute korraldamine. Seega pidi instituut olema ka teaduskeskus. Oleks huvitav teada, kes tegid eeltöö, kelle õlgadele oli plaanitud panna teadusuuringud. Tõllal oli Eestis kaks õpetajate instituuti, üks Tartus ja teine Tallinnas, need valmistasid õpetajaid ette, aga uus pedagoogiline instituut pidi hakkama ka kasvatusteaduslikke uurimusi korraldama.”

Vestluse põhjal üles kirjutanud
RAIVO JUURAK